5. į programą įtraukti elektroninio diskurso dalykų; reikia inicijuoti pradinio mokymo programų pertvarkymą, atsisakant dabartinio mokomųjų temų sutankinimo ir orientuojantis į nuoseklų dalykų dėstymą;
6. 11–12 klasių kursą pertvarkyti taip, kad pakaktų laiko deramai pakartoti visus bendrajam išsilavinimui būtinus kalbos dalykus;
7. lietuvių kalbos kursui ir valstybiniam lietuvių kalbos egzaminui taikyti neprofiliuoto išplėstiniu lygiu einamo dalyko reikalavimus;
8. tobulinti lietuvių kalbos testo užduotis, į egzamino klausimus įtraukti daugiau sisteminio kurso dalykų;
9. kelti dalykinį ir metodinį pedagogų lygį, pasiekti, kad lietuvių kalba būtų ugdoma per visų dalykų pamokas ir visos mokyklos mastu.

Lietuvių kalbos draugijos taryba

Atgarsiai

Ką gi: atverskime žodyną...

GK 2001 12 13 buvau paminėtas kaip mažai aprėpęs terminologijos dalykų ir kai kada teigiąs tai, ko nesu patikrinęs. Aišku, lygintis su J. Klimavičiumi šios srities išmanymu ir patirtimi nė nesirengiu (juoba kad iš jo darbų ir pats mokytis stengiuosi), tačiau šį bei tą, ačiū Dievui, esu jau pramokęs ir norėčiau parodyti, kad dalykas nėra visiškai toks, kaip J. Klimavičius bando pateikti („reikia a p i b e n d r i n a m o termino – ir tai yra *vežimas*“ (p. 14)), o ką nors teigdamas dažniausiai remiuosi autoritetingais šaltiniais.

Pirmiausia stebina gerbiamojo autoriaus argumentavimas: „Netinka daugiareikšmis žodis terminui“ (p. 13). Jei tai būtų tiesa, niekada terminais nebūtų tapę žodžiai *akis, ausis, kilpa, galva* ir daug kitų. O visiškas paradoksas – negi nepastebėta, kad *vežti* turi gerokai daugiau reikšmių už *gabenti*? Čia svarbu ne bendrinio žodžio reikšmių skaičius, o termino (tereikia žvilgtelėti į replikuojamo straipsnelio pavadinimą „Terminas turi būti vienas ir vienareikšmis“). Terminas turi būti vienareikšmis ir reikšti tik tai, kas pasakyta jo apibrėžimù, o ne apimti visą bendrinio žodžio semantiką, bet tai jau ne kalbininkų, o tam tikros srities specialistų susitarimo dalykas (tiesa, tik siekiamybė, o ne realybė).

Taip pat truputį glumina ir etimologiniai bei istoriniai ekskùrsai. Juk kalbame apie du dabartinės kalbos daugiareikšmiùs žodžiùs, apie jų dabartinį santykį. Jei terminologijoje taip būtų žiūrima į etimologijas, labai jau daug terminų šiandien tektų visai išmesti, pradedant *atomù*, kuris reiškia „nedalus“ ir visiškai neatitinka mokslo tiesos (o kur dar *plastmasinė stiklinė, kojų rankšluostis* ar *rūgštus saldainis...*), ir baigiant *Liuciferiu* iš krikščioniškosios demonologijos, kuris reiškia „šviesą nešantis“. Šiais išvedžiojimais galima ir netikėti, tačiau Igorį Melčiuką, pateikusį vieną klausimėlį (tiesa, kiek kitame kontekstė, bet ir čia visai tinkamą), sunku bus nugincyti: „kodėl ISTORINIAI ryšiai turėtų daryti kokią nors įtaką ŠIUOLAIKINIAM kalbos elementų statusui?“ (И. А. Мельчук. Курс общей морфологии, т. IV, 2001, с. 424).

Svarbiausia turėjusi būti įrodinėjimo dalis – pavyzdžiai iš žodynų. Taip ir pamokoma: „Atversk visus šaltinius, žodynus ir visiems aiškink!“ (p. 13). Ir iš kur tas įsitikinimas, kad kiti ką teigią be argumeñtų? (Nors ir tai nebūtų didelė yda – negi nežinoma, kad yra kalbotyros mokyklų, kurių svarbiausias postulatas: jei aš taip sakau ir mane supranta, vadinasi, tai jau tirtinas kalbos faktas ir argumeñtas.)

Visi autoriaus pateikiami kalbos faktai būtų puikūs ir neatremiami, jei tai nebūtų pàteikta seniai žinomu ir iš esmės klaidingu metodù – pusės tiesos sakymu. Tie faktai, kaip ir turi būti, kruopščiai parinkti autoriaus teiginiams paremti (nors keliais pavyzdžiais ir prašauta pro šikšnelę). Tačiau yra pakankamai pavyzdžių, įrodančių ir apibendrinamąją *gabenti* vartoseną.

Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į keletą autoriaus pateikiamų pavyzdžių. Autoritetingiausias šaltinis – Jablonskis: *Seniau žmonės iš Prūsų gabendavosi knygas*. Būtent *gabendavosi*, nes čia reikia apibendrinti gabenimo būdą: juk jos buvo ir *nešamos* krepšiais, ir *vežamos* pàslėptos vežimuose, ir *plukdomos* Nemunu, *keliamos* per Nemuną arba tiesiog *permetamos* per Šešupę, ir apskritai – ne visus gabenimo būdùs žinome. Taigi: ne *vežė* (tai per siaura), o *gabeno* (*nešė*, *vežė*, *plukdė*...). Ar tai neįrodo apibendrinamosios *gabenti* reikšmės?

Paskui *bombonešis* ir *naftovežis* – tai tiesiog makiaveliški argumeñtai. Jie išplėšti iš sistemos, o tokiomis atplaišomis gali įrodinėti ką tik nori. Pirma, autorius teigia, kad „Karo vyras, užmiršęs savo *bombonešį*, irgi norėtų šaudmenis į tikslą *gabenti*“ (p. 13). Suprask, *gabenti* netinka, nes darinyje yra dėmuo *-nešis*. Jei taip, galima ir pratęsti siūlomą loginę grandinę: *bombonešis* – vadinasi, *nešti; lėktuvas* – vadinasi, *lėkti, lakinti*, o ne *skristi; nuotrauka* – vadinasi, *nutraukti*, o ne *fotografuoti* ir t. t. Susipainiota tarp darybos kaip diachroninio reiškinio ir sinchroninės žodžių reikšmių sistemos (o leksika – pats paslankiausias kalbos lygmuo) – matome, darinio pamate slypintys leksiniai elementai gali vìsiškai neatitikti dabartinės reikšmių sistemos. Į šią gretą puikiai tiktų ir *knygnešys* – DŽ$_4$ pirmoji reikšmė – ne tas, kuris *neša* arba *veža* knygas, o tas, kuris *gabena* jas (antrojoje reikšmėje yra ir *nešiotojas*). Antra, kalbamu atveju sąžiningiau pateikti visą žodyno straipsnelį: *bombonešis* – „lėktuvas, kuris gabena ir mėto bombas“ DŽ$_4$. Pirštu prikišamai – *g a b e n a,* tai kuo blogai *bombų gabenimo priemonė*? Trečia: patetiškai klausiama, „kas gi yra *naftovežis* DŽ$_3$, jei ne „naftos tanklaivis“?“ Tik kodėl sustojama pusiaukelėje: o kas gi yra *tanklaivis* DŽ$_4$, jei ne „laivas su tankais skysčiams gabenti“? Vis dėlto ne *vežti*, o *gabenti*! Ir ketvirta: egzistuoja visa dūrinių transpòrto priemonėms pavadinti sistema. Štai kas pateikiama DŽ$_4$: dūrinių su *-vežis* rasta 23 daiktavardžiai ir 3 būdvardžiai. Vyrauja gana sistemingas daiktavardžių aiškinimas – „skirtas kam nors (betonui, plokštėms, miltams, pienui...) vežti“. Taip aiškinama dažniausiai tais atvejais, kada apibūdinama žeme riedanti transpòrto priemonė. Bet kai tik žemė iš po ratų prapuola, reikšmės aiškinimuose nebelieka ir *vežti*: *naftovežis* – „naftos tanklaivis“, *dujovežis* – „suskystintų dujų tanklaivis“ (nepakankamas apibūdinimas, kur automobilis?), *miškavežis* – „automobilis arba laivas miško medžiagai gabenti“. Kita vertus, objektyvumas neleidžia nutylėti šių dviejų pavyzdžių: *cementvežis* ir *grūdvežis* – tiedu gali būti ir laivai, bet aiškinami veiksmažodžiu *vežioti*. Tačiau vargu ar tai paneīgia mano mintis – taip galima tik patvirtinti, kad kai kurios *vežti* ir *gabenti* reikšmės vìsiškai sinonimiškos. Ir dar: *kupetvežis* – „padargas kupetoms gabenti“. Kodėl ne *vežti*? – čia galiu ko ir nesuprasti, nes man šis padargas nežinomas.

Dūrinių su *-nešis* transpòrto priemonėms pavadinti žodyne surasta tik 2 – *bombonešis* ir *lėktuvnešis*. Kaip jau minėta, *bombonešis* – „kuris gabena... bombas“, *lėktuvnešis* –

„karo laivas lėktuvams leistis ir kilti“ – matome, kad abiem atvejais ne *vežti* ir ne *nešti* apibendrinama. Čia tik labai įtartinas tokių negausių darybinių modelių pasirinkimo panašumas į rusų kalbos atitikmenis: *бомбовоз, лесовоз, зерновоз* ir daug kitų – ar ne iš čia tas noras apibendrinti *vežti*? Tai, žinoma, tik abejonė, kuriai pagrįsti arba paneigti reikėtų specialių tyrimų. Įdomu, kad šalia yra net 7 asmenų pavadinimai su *-nešys*. Kadangi tai žmonės, kurie turi ypatybę apskritai ką nors nešioti, – dažniausiai ir aiškinami kaip *nešiotojai*, *nešėjai*, pvz., *ginklanešys* – „riterio ginklų nešėjas“, t. y. kas nešioja šalia ginklùs, nesvarbu iš kur ir į kur. Bet kai tik reikšmė priartėja prie „pervežimo“ – *knygnešys* (iš užsienio į Lietuvą) – iš karto paaiškinama, kad tai *gabentojas*.

Dūrinių su *-laivis* DŽ$_4$ sùrasta 12. Daugelis iš jų apibūdinami ne pagal gabenimo ar vežimo požymį, o pagal kitus – konstrukciją, judėjimo ypatybes, vietą: *greitlaivis, motorlaivis, erdvėlaivis* ir pan. Tik vienintelis iš jų apibūdinamas pagal tai, kaip ir ką gabena ar veža, – jau minėtas *tanklaivis* – „skysčiams gabenti“. Vėl matome apibendrintą *gabenimą*, o ne *vežimą*.

Kad nebūčiau apkaltintas naudojęsis ne tais šaltiniais, kuriais reikia, apsiribojau žodynu, tarp kurio autorių ir gerbiamojo J. Klimavičiaus pavardė, – tai DŽ$_4$. Jis svarbus dar ir dėl to, kad daugeliui kalbos tvarkytojų ir lietuvių kalbos mokytojų yra pagrindinis neaiškių dalykų arbitras, vadinasi, – turintis didžiausią įtaką kalbos norminimui ir net kam nors nepriimtinų reikšmių įsigalėjimui. Neneigdamas, kad nemaža pavyzdžių yra ir su *vežimu*, noriu parodyti *gabenimo* apibendrinamąją vartoseną:

plukdyti – 2. „vandeniu gabenti“; *nešti* – 1. „paėmus su savimi gabenti“; *vežti* – 2. „važiuojama priemone gabenti“; 3. „prievarta gabenti į kitą kraštą“ – vadinasi, *plukdymas*, *nešimas* ir *vežimas* vienu žodžiù yra g a b e n i m a s...

ešelonas – 1. „traukinys, automobilių kolona bet kokiam masiniam gabenimui“; *bagažas* – 2. „daiktų gabenimas atskirai nuo jų savininko“; *kontrabanda* – 1. „slaptas prekių gabenimas per sieną“; 2. „slaptai gabenamos prekės“; *transportas* – 1. „krovinių ar keleivių gabenimas“; 2. „gabenimo priemonės“; *transportuoti* – „vežti, gabenti“; *tranzitas* – „gabenimas be perkrovimo; važiavimas be persėdimo“; *konteineris* – „didelė dėžė kroviniui gabenti“...

prūsinis – „Prūsų Lietuvoje darytas, iš jos atgabentas“; *vamzdis* – 1. tech. „apvalus, pailgas kiauru viduriu daiktas, ppr. kam nors tiekti, gabenti“; *nusiųsti* – 2. „nuleisti, duoti nugabenti“; *knygnešys* – 1. „istor. spaudos draudimo metu užsienyje spausdintų knygų gabentojas per sieną ir platintojas“; *pastotė* – 2. „valstiečio prievolė gabenti krovinius ar žmones savo transportu“...

atgrūsti – 2. „daug atgabenti“; *atnešti* – „nešant atgabenti“; *išnešti* – 1. „paėmus su savimi išgabenti“; *išvesti* – 1. „priversti išeiti kartu, vedant išgabenti“; *nudardinti* – „dardant nugabenti“; *nuvežti* – „vežant nugabenti“...

Neapsižiūrėjimo čia neprikiši – tokių pavyzdžių daugiau kaip šimtas, ir visa tai – dabartinės kalbos faktai – net žmonės *gabenami*. O kuo daugiau šimtams kalbos tvarkytojų ir mokytojų remtis, jei ne šiuo žodynu? Ir ne „Europos žodynas norėjo *gabenimo* – net keleivių“ (p. 13), o tiesiog stropūs kalbos tvarkytojai, kurie remiasi DŽ$_4$ pateikiamomis normomis. Prie didžiojo žodyno kiekvieną kartą neprilakstysi, o ir iš ten dar reikia sugebėti atsirinkti, nes jis nenorminis. Puikiai suprantama, kad J. Klimavičiaus pateikiami pavyzdžiai – neginčijama praeities autentika, o čia tik blankūs (gal kai kas taip mano?) žodyno autorių reikšmių aiškinimai. Bet juk tai irgi kalbos faktai, ir ne bet

kokie – iš *de facto* norminamojo žodyno! Tai ar ne laikas pripažinti pasikeitusią žodžio reikšmę?...

Deja, „atgarsis" neleidžia per daug išsiplėsti, nors dar būtų galima pasvarstyti apie prekių gabenimą vamzdžiais ir laidais (nafta, dujos, elektra, informacija – irgi prekės, kurias reikia gabenti ar tiekti iš vienos valstybės į kitą – o gal *elektros vežimas*?!); apie galimą žmonių ir daiktų vežimo ar gabenimo nesutapimą (plg. *mirti–dvėsti, valgyti–ėsti, mylėti–mėgti*); apie tai, jog kalba, kad ir kaip mes ją brangintume ir puoselėtume, yra tik kintantis visuomenės bendravimo įrankis, kuris turi būti pritaikytas prie besikeičiančio gyvenimo, o ne atvirkščiai; apie tai, kad tas pritaikymas gali ne tik turtinti, bet ir skurdinti kalbą; apie leksinės-semantinės kalbos sistemos kitimą kaip natūralų gyvos kalbos būties reiškinį (nuo Sirvydo iki „Bromos", nuo „Bromos" iki Žemaičių sąjūdžio ir t. t.); apie tai, kad praėjusių epochų kalbos elementų sistemomis pagrįsti taisymai ar teikimai visiškai negyvybingi, nes visuomenė to nesupranta ir pagaliau nusispjauna į kalbininkų erzeliavimą – ar ne iš čia kalbos norminamojo darbo didžiausios bėdos?

Belieka reziumuoti: be abejo, apibendrinamąja prekių gabenimo ar vežimo réikšme galima vartoti ir *gabenti*, ir *vežti*. Tai susitarimo dalykas. Tačiau faktų, vienareikšmiškai rodančių, kad tam tinka tik *vežimas,* nėra. Tai tik J. Klimavičiaus autoritetù paremta nuomonė, kuri nebūtinai yra tiesa.

Visiškai sutinku, kad „darbą reikia dirbti, o ne patyčias", tik darbas darbui nelygu – užsispyrimas ir nesutarimas dėl tokių smulkmenų ir toliau sudarys sąlygas plisti visókiems *transportavimams*, *frachtavimams*, *eksportavimams, ešelonavimams* ir pan. padarams.

Antanas Smetona

Juozas Vaišnys

Praėjusių metų gruodžio 19 d., eidamas 89-uosius metus, Jungtinėse Valstijose mirė žymus lietuvių išeivijos žurnalistas, kalbininkas kunigas Juozas Vaišnys. Netekome žinomo kultūros veikėjo, lietuvybės puoselėtojo, be kurio išeivijos veikla bus skurdesnė ir ne tokia šakota, kaip buvo kuriama Velionio.

Juozas Vaišnys gimė 1913 m. lapkričio 1 d. garsiame Trakiškių k. netoli Marijampolės, iš kurio buvo kilę ir žinomas išeivijos rašytojas Vincas Ramonas (Ramanauskas; 1905–1985) bei literatūros mokslininkas ir politikas Juozas Brazaitis (Ambrazevičius; 1903–1974). Vidurinį mokslą Vaišnys išėjo žymiojoje Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje. Ten įgijo gerą humanitarinį išsilavinimą, kuris vėliau taip pravertė redaktoriaus ir kalbininko darbe. Tuometinės gimnazijos mokslo lygį rodo ir tai, kad iš Vaišnio klasės išaugo dar du žinomi humanitarai – baltistas Jonas Kabelka ir semiotikas Algirdas Julius Greimas.